

САҢА ОЛОХ

Чурапчы улуунун хаһыата

2004 СЫҤ
ОТ ЫНЫН
1 КҮНӨ
ЧӨПҮӨР
№ 79
(9140)

Чурапчыга — “Чөл олох уонна чэгиэн буолуу культурата” конгресс

“Возрождение страны должно начинаться с очищения духа и утверждения трезвости. Пора нам очнуться от рыночной эйфории и провести трезвую анти-алкогольную политику. Необходимость отрезвления общества сегодня актуальна как никогда”, — диэн тылларынан түмүктэнэр атомщик-учуонай, “Лена Ленд” эхофонда бэрэстэбиитэлэ И. Е. Максимов “Чөл олох — айылга бэлэбэ” диэн кинигэтэ. Эн бу туһунан туох дии саныгың? Бука диэн толкуйдаа, оттон мин бэс ыйын 27–29 күннэригэр улууска чөл олох обществото тэриллибитэ 100 сы-
ланын сибээстээн Чурапчы салиэнньэтигэр буолан ааспыт “Чөл олох уонна чэ-
гиэн буолуу культурата” диэн конгресс хайдах буолан ааспытын туһунан кэп-
сийим.

Маннайгы күн “Айылгаан” Сыннааһан кини-
гар конгрессы үөрүүсөтүк аһын буолла. Ыгыры-
ылаах ыалдьыттар айдаһаннык сэргэ туруору-
лар, алыс этилиннэ, оролор үтүктүлэр тэйдилэр.
Конгресска ыраах-чугас сиртэн дьон бөрө тоһуору-
ста. Ол курдук, Чувашияттан, Новосибирскай, Ха-
баровскай куораттартан тийэс кэлбитэр. Чугас
улуустан Мэнгэ-Хаҥалас, Томтооток, Аммат-
тан, Тааттаҥтан кытынылар. Бу күн 290-ча киһи
регистрацияланна.

Конгресс пленарнай мунньаһын СР Дьыз кэр-
гэн уонна оро саас комитетын председателин сол-
буйааччы Н.С. Сивцев аста. Бу дьаһал бүтүгүнү
күнтэ улахан суолталаах буоларын чопчулаата
уонна конгресс таһаарылаахтык үлэлииргэр
бөҕө санзатын эттэ. Манньк историческай
түгэнгэ мустубут дьону эбэрдэлэттэ, тэрийэччи-
лэргэ махтанна.

Уолсайа сүүрбэттэн таһа дакылаат ааһымы-
на. Олортон сорох дакылааттарга тохтуом этэ.
Маннайгы уонна сүрүн дакылааты улуустут
баһылыга И.Н. Аммосов онордо. Ойно Чурапчы
улуутугар чөл олох хамсааһын хайдах олоххо
кирэрин, туу ситиспиттэ туһунан кэпсэттэ. Он-
тон иһиттэхкэ, улууска арыт дьаллыгыттан бо-
холоһорго аналлаах программалар
ылыныллыбыттар, конкур-
стар ытыллыбыттар, атын да
үгүс үгө барбыт. Иннокентий Ни-
колаевич “Карис” программа,
чай иһитин церемониятын
күрэхтэһитин, сорох нэһиликтэргэ итирдэр
утахтары атылааһын тохтолуу, Хагылыга Туя-
ара” дьахтар куллубун, улуустаагы аҕалар сабыт-
тарын үлэһитин, нэһиликтэринин “100 үгүс дыа-
ла” хамсааһын бүтүгүнү турутуу у.д.а. чөл олох
иһин охсуйууга дьаһаллар тустарынан ир-хоро
сэлэргэттэ. Чурапчы дьоно улахан эппизитини
сүтүктүгүн санаатан турар, салгы өсөө эрчимнэ-
этик үлэлиэхтэрин диэн ыгырды.

Ихис дакылааты конгресс тэрийэччигэ,
профессор, академик, Норуоттар икки ардылары-
нааҕы чэбдик турук академия президеһа А.Н.
Мауров онордо. Дахылаатыгар билигин кэмигэ
аан дойдута арыгылааһын уонна наркомания ту-
рутуу, бүрүөсөбит бу проблеманы хайдах суох
онорукка сөбүн туһунан бэрт итэҕэйилээхтик
быһарда. Александр Николаевич бэйэтин нэчү-
к үлэһитигэр 100 сыл анараа өттүгэр этиллибит
Өксөктүлүк Өлөксөй суботин туһамыһыт эбит. Ойон
манньк сүдү киһи тэрийбит обществотун өйөөн
Чурапчы дьонно бу холобуру батыһахтарын наада-
тын эттэ. 7–11 кылаастарга аналлаах 4 томнаах
“Уроки культуры здоровья” диэн үөрэнэр кини-
гэни онорторон аҕалытын бэлэттэттэ. Кэлин 25-
35 сылга норуоту тохтоло суох, иирбит курдук
күүстээхтик арыгылатын буолбутун, онтон бүтүн
хөтүөкэ эстибитин кыһыан-аҕаран турар адынна,
уонан ээр оҕолору бу уруускаах дьаллыктан
быһааһа наадаһын, ол билиги төлөрүбэт иэ-
спит буоларын бигэрэттэ: “Быһаһар суолбут —
чэбдик турук”, — диэн түмүктэттэ дакылаатын.

Салгыы биһир дойдубаахпыт, Новосибирскай
куорат үрдүк үөрэх кыһаларын кураһа, сахалар

общиналарын вице-президеһа, техническай наука
кандидата, бу конгрессы тэрийэччилэртэн биһир-
дэстэрэ И.Е. Максимов санаатын истэтигин. Дахы-
лаатын аста да этэринэн (“Социально-экономиче-
ские аспекты познания и решение проблем алко-
голя — здорового образа жизни якутия”), бу кутта-
лы хайдах суох онорукка сөбүн чопчу нэчүкэ ты-
лынан быһарда. Ону дьон олус сэһээрдо. Кини
киһи олоһор кутталлаах “джиннэринэн” уран, пла-
тоһон уонна алкоголь буолалларын ыйда. Балары
утары охсуйарга олох саҥа технологиялар наада-
ларын, атылааһын экономикай өттүнэн бэрэ-
стааһын көрбөккө туран, Россияга антиалкоголь-
най комитет тэриллиэн, Госдумага чопчу сокуон
ылыныахтарын наада дьитэ. Иоган Егорович киһи
айылгааны кытта сибээһин чэбдик турук диэн аат-
тыыр. “Максимум” диэн программа онорбутун
сигнали кэпсэттэ, үбүлүөгэ аһамыт брошюра-
тын бэлэттэттэ, үгэ кэскилин туһугар апыһын эт-
тэ.

Өсөө биһир сүрүн “Дьыз кэргэн, интеллигенция
чөл олох охсуйуугар оруулар” диэн дакыла-
аты профессор, академия вице-президеһа К.Г.
Башарин иһитинэрэ. Паталогоанатом-врач буо-
ларын быһытынан, биһир да үрүүмкэ арыгы дору-

обуйага буортулааһын, пийбэ алкоголизмын
туһунан киһи эрэ өйдүүр тына быһарда. Итирдэр
утахтары, табакка рекламаларын төрдүттэн
сыһыатын, онуоха мань бобор анал уураах, сокуон
ылыһыан наадаһын эттэ. Чөл олох хам-
сааһынын өйүүр фонданы тэрийэччигэ, чэгиэн
ополу күүскэ пропагандалаах дьитэ, бизнесмен-
нэр туһалаах рекламаны онорору илиилэригэр
ылаһалар наадаһын бэлэттэттэ. Маассабай
информация средствэлэра — хаһыат, радио, теле-
видение — бу проблеманы илгэннэ сырдатаһарын
сититэр, үөрэх тэрилтэлэргэ хайаан да чэбдик ту-
рук зоналарга буолаллара, итирдэр утахтары, ол
иһигэр пийбонн, атылыгыра кааһахтыыр наада-
тын туһунан уоттаах-күөстээх тылын саалааҕа
тобук-толору мустубут дьон айыта, көхтөөх ытыс
тыаһа ньирыйдэ.

Ыраах Чувашия Республикаһыттан кэлэ сыл-
дыар профессор Г.Н. Петрова дойдутугар чөл олох
комитетын үлэтин иһитинэрэ. Оро, бүтүн наҕыя
дорубууһун чөлүгэр түтүрүгэ чопчу ийэ, аҕа
эппизитини сүтүлэр дьитэ. Саха сиригэр баста-
хынан киһи өйүүр-санаатын эһитир киһи тэрилли-
биттэн олус үөрбүтүн биллэрдэ.

Онтон Санкт-Петербургтан бүтүн планетага
аатырбыт кырдыаһас хирүүт Ф.Г. Углов ыппыт
эбэрдэтин, Саха сирин, чуолаан Чурапчы дьонугар
анаан ыппыт ыгырытын дордугуу ааһан
иһитинэрбиттэрэ бу дыала кэскиллээх бу-
луобун ордук итэбэттэ.

Дьыз кэргэн уонна оро саас комитетын пред-
седателин солбуйааччы Н.С. Сивцев Саха сиригэр
чөл олох доктринага хайдах олоххо киһиэн ээрдин

ОБРАЩЕНИЕ

к якутянам в связи с 100 -летием Чурапчинского общества трезвости

Дорогие земляки! От имени Союза борьбы за народную трезвость горячо поздравляю якутия со светлым юбилеем столетия Чурапчинского общества трезвости! Инициатива первой якутской интелли-
гентии во главе с великим просветителем А.Е. Кулаковским оставила яркий след в истории трезвенни-
ческого движения России. Передавая представителям народа саха уже тогда один уронивший душевного уни-
третвления алкоголя 3,6 л/год иными опасностями алкоголизации населения страны и искал путь спасе-
ния северной от надвигающейся беды.

Проблема алкоголя имеет крепкие социально-экономические корни и она в принципе не может
быть решена без проведения последовательной государственной антиалкогольной политики. За 100
лет серьезные сдвиги были достигнуты лишь в двух случаях: ограничение массового употребления ал-
коголя в 1914 — 1925 гг. при введении привилегий трезвости и в 1985 — 1988 гг. при возобновле-
нии работы Всесоюзного добровольного общества борьбы за трезвость. Мы высоко ценим трезвенни-
ческий сдвиг И.Е. Сергучева в 1978 — 1984 гг. в п. Нуораганна Якутской АССР. В 1983 — 1990 гг.
и трезвенническом движении общественности Новосибирского Академгородка активное участие при-
нимал якутянин И.Е. Максимов. Тогда был выдвинут лозунг “От участия трезвости — к трезвому об-
ществу”.

К сожалению, вопреки стихии нравь усилила алкоголизацию России и поднимала уровень употребле-
нения до 18 л/чел. Тем не менее борьба за народную трезвость продолжается. В Чурапчинском инсти-
туте физкультуры и спорта, Мугудиме и в других улуусах республики сохранились остроты трезвости.
Первым Президентом РС (Я) М.Е. Николаевым в 2001 году была объявлена “Доктрина здорового
образа жизни”, во примеру которой была начата борьба за ЗОЖ в России в 2001 г. Задачи обуздания
предных привычек и питейных традиций тапекют из необходимости обеспечения безопасности и вы-
живания народа в условиях организованной всеобщей разрухи. Только трезвая Россия сможет выйти из
кризиса и стать великой державой.

Мне, как ровеснику Чурапчинского общества трезвости, особо хотелось бы, чтобы этот юбилей оз-
начившаяся практическими сдвигами в укреплении антиалкогольного сознания и духовного воспитания
якутии. Желаю вам достойно продолжать великое дело предков, творческих успехов в формировании
ЗОЖ и доблестно бороться до победы идеала трезвости! С нами правда — мы победим!

С уважением Ф.Г. УГЛОВ,
председатель Союза борьбы за народную трезвость,
академик АМН СССР, лауреат Ленинской премии.

УЛУУС ИСТОРИЯТЫГАР УЛАХАН БЭЛИЭ КҮН

туһунан бэрт үгүс кэпсэттэ. Кини этэринэн, итир-
дэр утахтары, наркотигы ислам эрэ итэбэлэ бол-
лут эбит. АХШ, Норвегия, Швеция курдук сайдыы-
лаах дойдугар арыгыһыттары кыһарыан эрэ
буолбааха, бу дьону, кинилэр дьыз кэргэтэрин
кытта эмиз ыһылан үлэһиттэрин холобурдаан
туран, билигин үлэһит хас биһирдэ дьыз кэр-
гэнгэ туһулаһааһын өйдөттө. Ыла аҕаһыттан
салгы иһэрин дуу эбэтэр чэбдиктик, толору
дьоллоохтук олорорун дуу ыйытар кэм тирээн
кэлэ дьитэ.

Бу күн Холторбодоһу Сыннааһан кини-
гар үлэһиттэрэ чэй иһитин церемониятын
көрдөрбүтэрэ хайдах эрэ ураты чэгиэн, сэргэ,
үтүө санааны үөскэттэ. Конгресс бары кыттыла-
ахтарын сахалы минньигас аһынан күндүлөтүл-
лэр.

Улуус киһи библиотекатын үлэһиттэрэ быыс-
тапка көрдөрдүлөр. Чааһынай эвөлөрөй маета-
рыскай уустара оноруктары атылаатылар. Ма-
ны таһынан А.Н. Мауров аҕалыт ууну ыраастыыр
таһым, эгипир биһилэһин дьон сэргээн көрдө.

Эбэһэтэн кыһэс Хабаровскайтан кэлбит
профессор Д.Ф. Лигута, республикатаагы
наркологическай-реанимационнай отделение
сэбиэдиссэйэ М.И. Афонская, Мэнгэ-Хаҥалас
улуутун саастарын ситэ илик оҕолор
реабилитационнай киһинэрин директорэ И.М.
Захарова, Чурапчы салиэнньэтин “Чэбдик”
куллубун чилиэнэ, ытык кырдыаһас А.Д. Дорофеев
у.д.а. санааларын үлэһитинилэр.

Чурапчыбыт сиригэр бүтүн Россияга баста-
нан Норуоттар икки ардыларынаагы чэбдик турук
академиятын отделениета тэрилиннэ. Орус бы-

рыһан кулаһаан председателин баһылык
И.Н. Аммосов, вице-председателин ЧГФКСИ
проректора М.И. Лыткины бигэрэттибит. 27
күннүттэн састааптаах академия Чурапчытаагы от-
делениетын президиума талылына, баһаһыан-
ата бигэрэтилиннэ. Ревизионнай комиссия пред-
седателин Чурапчытаагы ГТАС (ЗАГС) отделын
сэбиэдиссэйэ У.Н. Атласова, чилиэнэринэн
И.П. Пономарев, улуус дьаһалтатын бухгалтерэ
Л.Н. Егорова буоллулар.

А.Н. Мауров Норуоттар икки ардыларынаагы
чэбдик турук академиятын сертификаттарын бас-
такы курсаннарыгар туттарбыта дохсун ытыс
тыаһынан добуһуолланна.

Кыһэс 6 чаас сағана конгресс кыттылаахтар-
ын тизммит автобус, хас да массовые Мын-
даҕайыга турунна. Суол ортоһугар Болугур
көһилиэгин олохтоохторо көрсө кэлэн тураллар
эбит. Көтөһилилээх ыалдьыттарга нэруөн-
нөргүйдүлэр, арылаах саламзатынан, уоктаах
кымыһынан айах туттулар, аал уоту аһаһылар, ал-
гыс эттилэр. Лоп курдук 8 чаас сағана айыһыт-
тар Д.П. Коркин аатынан ЧРОСИО “Дабзэн”
лааһыгар тийдилэр. Лааһыр олохсуйа турар
Болугур биһир ураты кэра айылҕалаах сирэ ыалды-
ыттар куттарын-сүрдэрин тутуобун тутта. Кыһэс
хойука диэри оһуокай дьурайда, хамсаһарнан
спортивной күрэхтэһиллэр буоллулар.

Александра ВАСИЛЬЕВА.

Хаартыскаларга: 1. Сэргэ туруоруута.
2. Угартан хаҕас — И.Н. Аммосов, А.Н. Мауров,
И.Е. Максимов. 3. Конгресс кыттылаахтара.

УРАБАС ИККИ УКУГА: БИРЭЭНЧЕК УОННА КЫМНЫЫ
(ХОПТОБОБО ТЫА ХАААЙЫСТЫБАТЫН УПРАВЛЕНИЕТЫН КӨӨ (ЫЛДЫАР) ЭБИЭТИН МУННАБА)

Үүтү, эти туттарымыга улууэ дьаһалтатынан бары нэһиликтэргэ сыллата социальный сакаас диэн гүлэр. Олун дарааны быйылгы сылга үүтү туттарыы туһунан нэһилиэк баһылыга Н.М.Старостин отчуота истилиннэ. Буолан баран, нэһилиэк биир улахан былааннаахтарга киирсэр, ирдэбил да онук турар. Управление көһө сылдары сэмбэтэ маңнайгынан манна тахсыбыта итинни кытта эмизэ быһаччы сибээстээк.

Нэвчилэх чааһынай секторыг 1699 ынах сүлүүлээрбиттэн ыанньыга 358, ити бааһынай хаһаайыстыбалардыг туһааннаабынан 401 уонна 155, "Лауреат-96" ХЭО-ба 316 (291) төбө. Барыта холбоон 700-тэн тахса манньк баар, 637 ньирэй торөөбүт. Бу Малдьахси уча-астаһын киллэрбэккэ туран. Сылгы чааһынайга 327, ол иһигэр бизтэ 92, ити бааһынайдарга уонна "Лауреат-96" ХЭО-ба эмиз туһаан-наабынан 272 (134) уонна 74 (62). Купу торөөбүтүз нэвчилэккэ 127 дэннэ эрээри, бу көрдөрүү ситэтэ суоһун таһынан манна "Лауре-ат-96" ХЭО дэбниай олох да киллэрбэтэх. Быһыл өлүү баар эбит. Ол от тийибэттигэн. Хол-тоһолор кыстыгы кырымчытык, оту аты-лаһан туораатылар. Өлүү ынах сүлүүтэ 10, сыл-гыга 11. Ол эрээри ордук биз өлүүтэ аһаас ах-сын элбэх да, өлбүт сүлүү, сылгы төбөтүгэр субсидия кэлбэтэ бүсүлү дьен сэрэхэдийэн, отчуот ситэтэ сүөх дэннэ.

Үүт булаана 610 тонна. Графиктан хэзэны улахан. Ону бийылгы сьл савскыта хойгутаан, мэгчирэг тахсыбатарынан былаараллар. Үүт туттарыны арыы сыабын көрдөрүүттүн ылаха, 2003 сьл бэс ыйын 1 күнүгүр джэри 161,3 тонна эбит бусларына, ити бийылгы сьл тулааннаах кэмгигэр 159,3 тонна. Мантан көрдөхө, быларынгыттан улахан алыы суух арзэри, бийыл үүт туттарыны сизэс суох хойгутаабит. Сьл бастакы ус ыйыгар баара-суох 31 тонна үүт туттарылыбыт, олунууну киллэрэ туран тог үүтүнэ, күлүн тутарга 13, муус устарга 22 тонна. Үүтүйдик туттарыны техника былаарыллыбытын эрэ кэннэ бэс ыйыттан сагаламмыт. Тэрэһин тута биллибит. Агардас бэс ыйыгар 75 тонна үүт (!).

Хаалмына ситэрийг от уонна атырдыах ыйдарыгар 100-түү тонна үүт ыаннарына эрз былан туслар чинчилээх. Үрдүк көрдөбүлүлээх Мугудайдаары ас-чөл комбинатыгар үүт эмиэ барар. Быйыл итинэн мөнтөн 11 тонна үүт тутулулубут. Өлгөм үүтү сайылык мэнчирэнэ билээрар да, бу чөмөхтөнүн олорор улахан нэһиликтэн сайылыкка тахсымы адыс абылларын тэгэ, сага хоннон эрэллэр. "От үлэтин саана эрз тахсар буолулар", — дьээн бай-

Ааспыт нэдиэлэ чэппизиргэр Холтобого буолбут ити сэбиэт мунньага биэр болпуроһу көрдө. Ол — үгү туттарыы туһунан. Улуус баһылыгын тыа хаһаайыстыбатыгар солбуйааччы, управление начальнига И.И.Филиппов салааааччылаах бөлөх мунньах иннинэ олохтоох арыы сыбаар сылдьан үлэни-хамнаһы билдистэ. Онон мунньахха бар балаһыанньаны билэн туран кэспэтин буолла. Манны бааһынай хаһаайыстыбаларын уонна "Лауреат-96" ХЭО салааааччылара кытыннылар.

лэрэ да билинэллэр.

Бялагданыг харгалзан дэвсгэвчээр чаахнайдар туттарар үүтгээр элбэх. Бэс уйгыг 64 тоннаны туттарбыттар. Баахнайд хаахайныстыбалара итгээнэ "Лауреат-96" обшество ирээгэ сыгнах 7-ми тонна курдук. Түмүүхэ бахылык "Чурапчы" кооперативтан арыс шыаар турар аварийнай дизели өрмүүннээрэгэ эбэтэр санганан уларштарга туруурста. Икхизинэ, кирдэх ууну аһарар селтиги быһаарга эттэ.

Хос дахуулааты балачка үрдүк булааннаах "Лауреат-96" ХЭО салайааччыта В.Г.Габышев онгодо. Бедэн тэриллин. Агардас манныыга 291, быйыл 227 ныйрэй ылымлыбыт. Булааннара 116 тонна үүт. Итинтэн күн бүгүн 13 тонната эрэ туттарыллыбыт. "Үүхэ дуогабар тутарсан үлэлзэбиппит икки эрэ ый буолла. Тийдэхсэ уочарат. Үс хонуктаабыта эрэ туттарын режимин чуолкайдаатыбыт. Таһыы бытаарда", — диэт Владимир Георгиевич. Оттон ити дуогабардаспыт 53 киһитэн билингкитэ үүтүн арыы сыагар 29 киһи эрэ аҕалар.

Ийнтийнхариулал түмхүтэринэн ыйгыты элбэх буолла. Эрдэксэн этгэххэ, мизстэтигэр тийэн быһаччы сирэй көрсөн кэпсэти кэдүүстэбин бүтүннү мунньах этгэттэ. Биир үчүгэй-иһи өрүттэр хаддарыта информациялары ылылар, саназалары атастастылар, быһыыгар "хабырыйсылар" да суох буолбата. Холбоур, маннык хабааннаах:

БС: — Балырынын сүөлү балыгар бэрлилэр субсидия уматык арынын эмиз бэрлилибитз. Билннхэ соларката ордух этз.

Э. — Арыс сызатан, кырдык, ырахан. Ол суотугар, өскөтө илардаах буллаахытына, солорканан. бензининион ылаахытын син.

Ы: – Суеңү тебетүгэр субсидия бэрилгинэ

3: — Ити субсидия бийш 40% кэлэн тунгэлиминэ. Хоптоого 417 тый. солк. бэрилэбитэ. Үүт субсидиятын, закупочнайын киллэрэн туран, эмиз ылабыт. Ол эрээри, бааһынай хаһааньыстыбалара, харчыгытын ылан баран туттарбакка олоробут эбэтэр үүтү чааһынайынан суруттарарыт. Кэлэр өтүүгэр туттарбат бааһынайдырга субсидия тохтосука.

Ы: – Үүгү туттарыгга хойгуааһын-тэрэзһин мөлгөтүмүн. Ол, бастанан, нэһилиэк баһылыгыттан ыйтыллар. Тоғо кыаллыбата?

Э: – Техникалах дьон уматых көрдүүлэр. Мизэ онно бизэрэр харчым суох. Бааһындар бэйэлэрэ хаһаайынар. Кэпсэмпэтэх буолбатхыт.

Суурин хэргээний, биллэн туар, үгтү тутары тула буолла. Онуока суеһу төбөтүгэр кэлэр субсидия бийыл тьа хаһайыстыбатын управлениетынан, отгон үгтү тутарыгы субсидия, закупочнайы киллэрэн туран, "Чураччы" кооперативынан бэриллэрэ олохтооммутун бүтүн манна өссө тэгүл сийилим быһааран бизирдилэр. Отгон мизистэтигэр кэлбиги ылбатыбыт диир кьһи суох.

Дээ, итгэлтэй үүтү туттарыааха эрэ наада. Бу тугуулан кэлсэтиилэртэн.

М.Н. МАКАРОВА, ТХУ кылаабынай
специалиста, зоотехник:

— Нэвчилж бэлхгүй мунгуур булаастах. Информацийга үүт тутарыга туох тэрээлин үлэ барарын истибэтибит. Элиг нэвчилжэньэсүт дохуотанарын тулугар үлэлэ хэзээсхит. Улуус итиниктэри үчүоттаан, үлхэрчэ кэлигитгэр саяалсан 2007 сылга дэри программа ылыммыга. Билэсүт дүо биир ыл үттэн, эттэн төһө дохуоту ыларын? Суох. Быларын иттиктэн нэвчилжэ үрдүктэн 14-15 мөл. солк. дохуот киирбитэ. Быйыл үүт тутарыны хойутааһыныттан төһөнү сүтэрбикит буолсуй? Хамсаабаккыт. Сайылыктааһыннга биир итиник бытаан. Бааһынайдар, өгсгөн таһаарыныгүт суох буолларына, субсидияны аны ылбаккыт.

А.Т.НОГОВИЦЫН, "Чуралчы" кооператив генеральной директора:

– Мугулдаагазы ас-чөл комбинагыгар, бу күнүндээри үүт хааныстыбата эпипиттэрбөккэ, тохтогон турабыт. Миэстэбэ оңоһуулар анализка бары өтүүнөн хапсар эрээри, пакеттанан баран хараллар болдоһобор тийибэт. Голландиятан специалистары ажалан нэдиизэ үлээлтибит. Хоптоһоҕо, Хатылыга, Болтонгоҕо, Одьулуунга сайуулар емкостары туруордуубут. Маспиттаах ынах үүтэ олох кириэс суоһаах. Ол содула улахан, тутарылыбыт үүтү барытын согон талаарар. Эһизэк кэллэххэ, бары нэһиликтэр биир балаһыанньаҕа олороһут. Эгэрпит курдук, харчы суусун урдүнэн тоҕо эрэ үүттэр тииһи таһаллар. Хойуутааһыны таһаардыгыт. Ол-тэрээһинтэн. Транспорту быһаарылыына да

күннээгүй үүхүүт 4 тонн-аба тийдэ. Ихийнэн, бааһинай хаһайыстыбалар уснаа "Лауреат-96" ХЭО туттарбаха кэллигит. Олордугут. Пра-вительство улахан көмөгүн өйдөөбөтүгүт. Ынах, сыгыг баһыгар 3800 солк. көрдө. Онон дыну стимулуктаах этигит. Байыг үтү-аһы туттар-батахытына, эһийл сүлүг төбөтүгүр субсидия-ны олох да сотон кэбиликтэре. Сүлүг аһсаана улуууска икки төгүл албээт, үтү туттары эмиз очно үрдүктээт. Улуу былаана үүкэ биир онук үрдүк-8000 тонна (!). Тус этиим дизн үүкэ улэлэспэт нэһиликтэр, үтү туттарбат хаһайыстыбалар суоттарыгар улуууска коррек-тировката онгоруоха. Ихийинэн, сүлүг төбөтүгүр кэлэр субсидияны эмиз көрөн биз-риэххэ. Нэһиликтэ даһалта, кооператив, бааһинай хаһайыстыбалара биир субсидианан улэлэктээххит.

И.И.ФИЛИППОВ, ТХУ начальника:

– Бу күнэргэ Тыва хаһаайыстыбатын министрствотын коллегиятыгар Чурапчы улууһа отчуоттаата. Былырын баччаларга үүт туттарыы графигар 74 тонна атыылаах (разрыетаах) буоллахпытына, быйыл өссө улахан–100-тан тахса тонна. Дьиҥэр, тэрээһинин кыйдааха туолуон сөл. Былырын от ыйыгар 60-нуу тонна үүт киирэрэ. Хоптободо 600-чэкэ ынактан 400-чэкэтэ даҕаны туттардым. Ис кыахыт өссө улахан. Билигин мээчирэнтээх, кумаар суох, сүөһү тулсар-уойар кыабын ситэн эрэр. Тэрээһинигит мөлтөх. Биирдии ыйынан графигыт суох. Оттоотунга биэр оһуһ. Мээргизгэ сир ылбыкчык, киирбэтэзигит. Оту атыылаабыт буолуо эттигит. Кыстыгы ыараханньык туораатыгыт. Ылаһы таатталар абыраатылар. Дьону түмүт. Нэһилиэк баһылыгын субэтигэр арыы сыабыттан, бааһынай хаһаайыстыбаларыттан дьону ыныран балаһааныа туругун билсигин, графика оҕорон хоптуруолдаһыт.

Мунных түмүгүн уураах ылылына. Оноо сүйлү ахсаанын, үтү элбэгэр, үт билсаныгар коркестирсека онгорор туфунан пууннар кирдизер.

Түмүктэн этгээх, тал бырахсылартан унна хэлсэтиллэртэн сэдиптэгээх, тал-өс, балаһианһа кытааппыт. Бастатан, биір өттүкүн Правительство ити үүкээ, сүөһү төбөтүгүр субсидиянан да катаһаалар, иккис өттүкүн контурусулун кытаатынарбыт. Чуолаан тэриллиилээх хайаайыстыбаларга. Ошон, урбас икки үлүктээрин курдук, биірінэн-бирээниһигинэн күндүлүр, иккиһинэн-кымныылылар.

С.СМИРНИКОВА.

Пенсионная реформа

1 195 670 СОЛКУОБАЙ БОСХО ХАРЧЫ

Билэрин курдук, 2004 сыллаах республика бюджеттэн 22 мөл. 800 тыһ. солк. харчы "Эрэл" государственнай суох пенсионнай фонда (ГСПФ-га) бэриллибитэ. Ити үп улуустарынан түгэтиллэн, биһиэхэ тиксиитэ 1 мөл. 195 тыһ. 670 солк. буолла. Оттон биридди нэһиликтэринэн үллэри бэрээдэгэ бука-тын судургу.

Тыя хаайгастыбатын бородуусуйатын (эти, үгү, бурдугу, буурут уонна сир аһын) квитанциялатан туттарбыттар ким барыта "Эрэл" ГСПФ-га киирэн 2-тэн 8 тыһ. солк. тийэс төлөөтөхтөрүнэ 1-тэн 4 тыһ. дээрэ солкуобайы фонду кинилэргэ эбии угар. Ол эбэтэр 1 солкуобайыгар 50 харчы эбиллэр. Оттон 2 тыһ. итэбэс эбэтэр 8 тыһ. үһүэс буолбалаа эбии угуллубат. Үл мунура суох буолбатар. Каруллубут үл бүткээтин, эбии үгүс тохтуур, хойуулаабыттар матырахтарынан сеп.

Оттом кимнээх бу фондаа киирэн ити эбии үптэн хайдах тиксэхтэрин сабий? Онно мин маньныгы субализм этэ

Майнайтгытынан, пенсионердар байзларын ааптарыттан дуогабардаштарына, биер эбэтэр хас бабарар сыл кэнниттэн үс сыл устата ый айыы эбии пенсияны ылар быраалтаналлар. Бу балаһыанньакан санга пенсияга тахсыбыт "эдэр", доруобай дьон туһаныахтарын сеп. Холобур, 50 саастаах дьахтар, 55 саастаах эр киһи 600 кг үт эбэтэр 100 кг эт харчытын (8 тыһ.) төлөөн тутта 12 тыһымыча сигорон, өссө эбии ый, сыл айыы уган хас бабарар сыл улаатыннарар беран, 3 сыл устата, онтон даҕаны үлүн кэмнэ дуогабардаһан, ый айыы пенсияларыгар эбии харчы ыһаахтарын сеп. Эбэтэр төртү даҕаны ыһбаака анаабыт киһилэригэр хаалларыахтарын син.

Иккинхисэн, пенсикү тахсаллара 10 – 20 сүл хаалбыт үлэһиттэр киридэхтэринэ уонна ий, сүл аайы эбэн илэр буол-дохтарына сыныһалангга тахсыыларыгар ботучу сууммы мун-нуһуох этилэр.

Үсүһүнэн, ким барыта төлөөчү (вкладчик) буолан туран бэйэтин кэргэнин, оболорун, сиэннэрин, аймахтарын ааттарыгар дуогабардаһан төлүөн сөл. Манна ордук кырдааһастар сиэннэрин ааттарыгар уурдараллара ордук буолуо. Тус бэйэм өссө

збиш ихи сизмээр 150-нуу кг үгү тутаран эбиллибиппинэн, 3-
гүу тыһыынчтатан итэһэһэ суогу угар санаалахтын. Кэлин бэй-
эм, төрөлүүтэрэ, этэнгэ буоллахтына, оһолор үлэһит буо-
лан ГСПФ-га збиш ботуччу угар буоллахтарына, омуна суох 1 –
2 мөлүүөнү мунууһуктарын, кэлин ыйга 20 - 30 тыһ. солк. збиш
пенсияны ылаахтарына сөл.

Урут сүрүйбүтүм кудук, холобур, сага төрөбүт оёого ый-
айы 100-түү солкубайны пенсияга тахсаар дияри уктааха 10
эрэ % эбилер ғына ахтааха 2 377 168 солк. мунууялуун сөп.
Очогугар бу киби ыйга 60-нуу тыһымнага тийиз эби пенсия-
ны ылар кыахтанар. Оттон фонда үбүн асыпты сыллардаа
үүнүтэ 18,8 бырыһаагына тэҕнэстэ. Манньк тэтимкин бар-
дагына букатын элбэк буоласа өйдөнөр.

Салгыы Президент, Правительство тѳа сирин табары онгоруочуларыгар кэнэбэски пенсияларыгар тобо боско эбии харчыны уга сатымалларый? Тѳа сирин дьонун инникилэрин ойдоон. Билигин бары кэриэтэ баайыналар (фермердэр), араас предпринимателлэр, кэтэх хаһаайыстыбаларын көрөн олороччулар үлэлэрин эрэ ыстааһын захтарыары ыйга 150, сылга 1800 солк. ордугу пенсионнай фондуга төлөөбөттөр. Очотугар кирилэр кэнэбэс ыйга илиилэригар нэһилэ 1000 - 1100 солк. харчыны ыһахтара. Төһө үүтэҕэй? Е.А.Борисов илии баттааһыннаах Правительствобот быһыл нам мѳин 17 күнүмэҕэ 230 №-дээх ууравһынан билегин илии тѳийинэн олорор нуорматын кыра кэсмэйдэ (прожиточнай минимум) ортотунан 3934 солкуобайга тэҥнэспит. Онон инникитин маньык тэтимэн бардахха үгүс тѳа сирин дьонноро кырдыар саастарыгар букатын умнаһат буолар туруктаахтар. Ону ойдоон, үһээгиги саппалтабыт мелүүтүөлүнэн босхо харчыны уган гүрак бу фонданы өйүүр. Сыл устата Президент, Правительство таһамыгар 4 төгүл улахан муннаах, анал надикэлэ ытылыһа.

Ол даганы урдунд бийиги, чуратчлал, хонгон битэрбэлт. "Эрэл" ГСПФ-га киригг республикага тнхэтэр кэкклэ-
ригэр сылдаабыт. Куулуан, эрэмгэ булан бүтүүсэ баар гээ. Маных фондлар – үгүс сайдымлаах дойдулар тэлбит суулла-
ра. Оно киригганагаст обшество биир саамй хааччылымлаа.

арангата буулаллар. Кинилэр пенсияда тахсан баран аан дойдуну кэрийэллэр, дуоһуяа сыһааналлар, эмтэнэллэр. Оттон биһиги, тье дьомо, мига 1000-1500 солк. ылаахтаах пенсиябытынан ханна ыраатыахпытый? Аһылыктыылар да тиийбэт ини.

Бу тугулан үгүрү хамнастаах бюджет уонна тэрилтэ үлэһит-тэрэ эмиз толкуйдаан көрүө этилэр. Холобур, мйга 10 тыһыынча хамнастаах үлэһиттэн ый айы 2800 (28%) тутуулан иһэр. Итинтэн 14% (1400 солк.) пенсионнай фондаба, 1200 солк. страховой, 200 солк. пенсия муньнуулар чааһыгар угуулар. Атын аңара подхотной, ЕСН нолууктарга барар. Оттон бу үлэһит төһө пенсияга тахсабын ааҕан көрүбүт. 1400 солк. сыл 12 ыйыгар уонна, холбур, 30 сылга төгүлүбүт. Очотугар бу киһи аатыгар 504 тыһыынча муньнуулар. Пенсияга тахсан баран ортотунан 19 сылтан итэҕэлэ суук олоруктаахын диэбит курдук. Ити сыыппараба уонна сыл 12 ыйыгар түгэтэллэр. Очотугар ыйга 2280 солк. эрэ курдук тахсар. Ча, оһоо пенсиян муньнуулар (эбиллэр) уонна базовой чаастарын элгээхэ 3,5 тыһ. солкубайтан син-биир орот. Төһө элбэгий? Прожиточнай мини мумна да тийбэт. Бюджет (тэрилтэ) үлэһиттэригэр государство хамнастарын биэрэн иһэн нолууктарын төттөрү тутан хаалар буолан, киһилэр сөччө кыһамматтар, билбэттэр. Оттон хонуохотон үлэһиттэрэ, араас предпринимателлэр бэйэлэрэ эрэйдэнэн, тириээн-хорутан өлөрбүт харчыларыттан, хармааннарыттан бары нолууктарын, фонда үбүн төлүүр буоланнар шарьыбаталлар, нөһөхтүрүллэр.

Ол ийин этгэбиз: ордук билигин пенсияба тахсаллара уочна-
сүүрбэччэ сүл хаалбыт бэры үлэһиттэр, ордук предпринимател-
лэр кэтэмэйдээбэккэ, кыахтаах өтө ботуну собуу бу фондаба
уруктарын сол этэ. 5 - 20 сылынан баҕас бу фонда эстибэтэ
адьас чуолкай. Билигин өрө тигинии сылдыһыккыт ийин, кыр-
дыар, мөлтүүр сазз биллибэккэ кэллээ. Ол туһунан эрдэттэн
толкуйдуубуз. Сатааттар, Правительство босхо биэрэр харчытын
туһунаныаҥ!

И. ПОНОМАРЕВ,
Чурапчы.

ЧУРАПЧЫ СЭЛИЭННЭЭТИН кырдыгас хоту томторун күүх оскуола (оччотообу начальнай үөрэхтээһин бастыг ыһыро тутулар дьэндэһэн тахсыбытара. Чурапчы дьыно сырдыкка, талаһа-куоталаһа харса суох үлээһинэр, икки үүт-үкү дьыалары тарз. Бу дьыаларга 1934 с. Чурапчытаабы педагогическай училище (ЧПУ) аһыллан үлэтин саҕалаабыта. Маннайгы директор — Иванов Николай Афанасьевич (кэлин Саха АССР оскуолаларын үтүөлээх учуутала).

ЧПУ 1957 с. диэри үлээбэтэ. Дойду үрдүнэн бүрүккүбүт ыар кэмнэр туһуларынан буолбута. 1937 с. саҕаламмыт репрессиялар тыһыны тыһынара студенинары уонна преподавателлэри эмиз хаарыйбыта. Хааннаах саринни мэнгэһиннэри кэлбит уот кураан сыллар студент оҕолор олохторугар ыарахан илиилэринэн ыарылаах-ыалдьыи үксээбитэ. Оччотообу студенинар саас айы сыһылаан, таллар. Чурапчы оройуонун аңарыттан ордуга нэһилиэнньэтэ барыкты, фронту аһынан хаачыйа хотугу улустарга көһөрүлүүбүтү, чэгиэн-чэбдик, доруобай өттүлэрэ төрөөбүт дойдularын көмүскэллэр кыргыс хааннаах толоонугар саа-саадак тутан саринлээх барбытара.

ЧПУ студенинарыттан, выпускниктарыттан уонна преподавателлэриттан уолсайа 180-тан тахса киһи хомулан немецкэй-фашистскай халабырдыттары утары охсуһа Аба дойду көмүскэллэр ат-тэммытара. 80-тан тахса киһи төрөөбүт төрүт буордларыгар тэннүбэтэхтэрэ, эдэр саастарын толук ууран дойдularын туһугар геройдуу охтубуттара. Оттон эргиллибиттэр истэригэр бааллар: Сталинград оборонатын легендарнай артиллерийа, Советскай Союз Героя Г.Д.Протодакьянов, Саха Маресьева (икки атабын сүтэрбит), РСФСР үтүөлээх учуутала С.К.Макаров, рота командира,

Аба дойду саринтин! Уонна II степеннэрдээх орденнарын кавалера, хорсун офицер Р.Х.Кривошапкин, саринлээр армия кистэлэг чааһыгар сулуспалаабыт капитан К.Д.Поталов (ЧПУ директора) уо.д.а.

Төлө даҕаны аас-туор, кыһалҕалаах кырымчык кэмиз олоб-буттарын, үөрэммиттарын иһин, патриотическай өйдөөх-санаалаах эдэр дьол: "Советская Якутия" диз танковой колонна тутуугулар актыбыннайдык ыттыбытара. Училище педагогическай, студенческэй коллектива Верхенай Главнокомандующай Махтал телеграмматын икки төгүлээһи ылары ситиспитэ. Маны тэнз чугастаабы холкуостарга үтүс суботунуһулар, саринлээр армияга итин тангас хомуурдара, араас сиртибэллэри, көмөлөрү, баһыыкалары оноруу, о.д.а.дьаһаллар сотору-сотору ытыһаллара. Студенинар үөрэхтэрин быһыгар нэһиликтэргэ тахсан агитационнай үлэни ыттыһаллара, мунньактары, митингнэри тэрийсэллэрэ.

СЭРИИ КЭНИННЭЭБИ дойдуну чөлүгэр түһөрүн күчүмүрэй сылларыгар ЧПУ коллектива үтүс аатын-суолун түһэн биэрбэт гына үлээбэтэ. Онтон: "Начальная кылаас учууталлара элбээтилэр", —диз ааттаан училищени 1957 с. сабан кэбиспиттара. ЧПУ бу кэмиз диэри 20 выпуск—, 600-тан тахса начальнай кылаас учууталларын бэлэмнээн таһаартаабыта. Кинилэр үтүс өттүлэрэ (ордук сарин кэниннээби выпускниктар), быраабыла курдук, хотугу оройуоннарга үлэбэ аһанан бараллара. Онно 4-5 сыл үлэлииллэрэ. Үгүстэр тийибит сирдэригэр ыал буолан, олохсуйан олоролор. Кинилэр ыччаттара онно төрөөн, улаатан улустарын, нэһиликтэрин кэскилин ситиһиннээхтик түстэһэ, сайынара үлэли-хамсыы сылдьаллар. Онон Чурапчытаабы педагогическай училище выпускниктара Саха сирин хотугу улустарын сайынарыа сүтхэн кылааттарын киллэрбиттэрэ. Билигин оҕолоро, сиэннэрэ элээлэрэ, эбээлэрэ уурбүт чиргэл аһылааттарыгар олобу туталлар, айаллар. Хотугу улустар кырдыгас көлүнүбэ махталларын биллэрэн, кинилэр ыччаттарын кэскилин санаан, Чурапчытаабы государственнай физкультура уонна спорт института бэлэмнээбит кинигэ-тэбээттэнэн тахсытыгар (ЧПУ туһунан очеркалар) күүс-көмө бу-

олаһара эрийиллэр.

Чурапчы педучилищетын выпускниктарыттан 12 наука доктордара, кандидаттара, 7 ССРС, Россия Суруйуучуларын сохотун чилиэннэрэ, уонунан ааһыллар Саха сирин биллиилээх аһаайыстыбаннай, партийнай, комсомольскай деятеллэре, РФ, СР үтүөлээх үлэһиттэрэ, учууталлара уо.д.а. үүнэн тахсыбытара. Наука доктордара Н.Д.Дьяковскай, Д.С.Макаров, В.С.Лукьяцев, А.А.Макаров, М.Д.Гермогенова, К.Ф.Федоров, В.В.Пилигин, народнай суруйуучулар В.С.Соловьев — Болот Боотур, В.С.Яковлев — Далан, биллиилээх прозаик, поэт И.Е.Федосеев —Дорсо уо.д.а. сырдык ааттарынан саха норуота барыта иһэн туттар, үрдүктүк сымалыыр.

Бу училище баатыгар аһылыбыт спортивнай орго интернат-оскуола выпускниктара Роман Дмитриев, Павел Пилигин, Александр Иванов, Василий Гоголев, Николай Захаров уо.д.а. саха норуотун албан ааттаһылар, аан дойдуга астыртылар.

ССРС, РСФСР, Саха АССР үтүөлээх тренердэрэ Д.П.Коркин олохтообут спортивнай оскуолатын килибэннээх аатын бүтүн ЧГФКСИ салгыыр. Онон бу томтор, уруксун курдук, ыччат дьон көсүмүлэрэ түстэнэр түтүлгэлэринэн буола турар.

Чурапчытаабы педучилище күндү выпускниктара уонна преподавателлэрэ! Эһигини 2004 сыл атырдьах ыйын 10 — 12 күннэригэр көрдөөх-нардаах эриэххэс сааскыт, эрдээх-эрчимнээх эдэр сааскыт, билингэ-көрүүгэ тардыспыт күндү сааскыт, кэрэбэ дьулуспут, кэскилгэ үгүбүт кэктибэт кэрэ, күкээрт күүх сааскыт умнуулубат түгэннэрин бэлэтиир дьоро күнүгү ЧГФКСИ (тэрийээччи) ыгырар. Манна сылаас чэйдээх ахтым кэһэтэ, "Чурапчытаабы педагогическай училище" диз кинигэ сүрэхтэниитэ, экскурсиялар, о.д.а. буолуоктара. Кырдыбыһыктын кыйдаан, сааһырбыккытын умнан, эдэрдик эрчимнээн эдэр сааскыт билингэр эргиллэн умнубат училищэбыт 70 сааһын бэлэтии кэлэргитигэр барыгытын ыгырабыт!

Р.Р.АБРАМОВ,
тэрийэр комиссия чилиэнэ.

Эн кинигэн долбүүрүгар

БИЛЛИННЭЭХ СПОРТСМЕН ИҢИРЭХ ИЭЙИЛЭЭХ ХОҕООННОРО

ЧГФКСИ библиотекатыгар сүрүннүүр специалистынан үлээбүт Дмитрий МАКСИМОВ "Бичик" Национальной кинигэ кыһатыгар "МИН АММАБАР САЙЫЛАС" диз хоһооннорун хомурунуһугун бэчээттээн таһаарда.

Аһааччыга билиһиннэрдэххэ, Дмитрий Гаврильевич 1937 с. Амма оройуонун Амма-Наахара нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Омскай-дазбы физкультурнай институту бүтэрбитэ. Институтка үөрэнэр, армияга сулуспалаабыр кэмнэригэр Тихоокеанскай флот, Приморскай кыраай, Саха сирин, Омскай уобалас, РСФСР чинэстэрин классическай тустууга ситиһиннээхтик көмүскээбитэ. Бу көрүнгэ ССРС спор-дун маастара буолбута.

1963—1989 сс. Бүлүүтээби педучилищэга, Уус-Алдан, Мэнэ-Хангалас, Амма оройуоннарыгар физкультура учуугалынан үлээ-эбитэ. Ити сылларга үрдүк разрядтаах 50 спортсмены классическай уонна көгүл тустууларга сабыс-самактан иитэн таһаартаата.

1966 с. Бүлүүтээби педучилище студенинарын көбүлээн спортивнай сааланы түөрт ый иһигэр туттарбыта. Билигин кини көбүлээһининэн төрөөбүт нэһилиэгэр эмиз спортзалы тутуу бүтэн эрэр.

Манна даҕатан эттэххэ, Дмитрий Гаврильевич икки обото ЧГФКСИ-гэ үөрэнэллэр.

Кинигэ "Дойдум эрэ диэтэрбин", "Ийэ, оҕо—омук эстибэт көмүс кэскилэ", "Оскуолам—олоһум слуга", "Добор саба күндү суох, таптал курдук кэрэ суох", "Олоһум анала—омугум доруобуйата", "Санаам утахтара" диз салаалардаах. Автор хоһоонноругар төрөөбүт дойдуга уһараабат тапталы, олоххо, кэрэбэ дьулусуу уонна төрөппүт оҕо ураты уһан сыһыанын иһирэхтик хоһуйар. Сорох хоһоон-норо саха биллиилээх спортсменнарыгар анаммыттар.

Мантан аллара кинигэттэн хас да хоһоону бэчээттибит.

"ДОЙДУМ!"—ЭРЭ ДИЭТЭРБИН

"Дойдум!"—эрэ диэтэрбин
Дьолумсуйа түһэбин.

Хатаналлар харахтар:
Хайгыыр хампа Муонабар*
Талба-талы чаранга,
Тапталлаабым хараба.

"Дойдум!"—эрэ диэтэрбин
Дьолумсуйа түһэбин.

Дьэҥкир уулаах Аммабар,
Сардааналаах кытылбар,
Сааскы хаасты кылбаара,
Дайан тийэр мин дууһам.

"Дойдум!"—эрэ диэтэрбин
Дьолумсуйа түһэбин.

Долгуйабын, ыксыбын—
Дьолун ахтым итинник.
Санаам курдук түгэниик,
Субу тийиэх буолабын.

АММА КЫҤА

Үрдүк сиргэ уйалаанар
Уһун курбуу быһылаахын,
Кэҥэс сиргэ биһиктэниэр
Кизеглик көрөр харахтаахын.

Аммам кыһа—көстүүлээбэ
Айанныты сааратабын.
Аммам кыһа—күөрэгэйэ
Айаммыты сааратабын.

Ыраас уулаах Аммам сайбаан
Сырдык, нарын көстүүлээхтин,
Сайа охсор салгыи суулан
Сардааналыи имнэрдээхтин.

Этэр хайа энэрдаһан
Эйэрийэр куоластаахын,
Үөһэ көрүү, мингин үөрдүү.

Кэрэ айга биэбайдаһан
Кэмнэригэс дууһалаахын.

ДУУҤАМ ЧУОР ХОМУҤА

Эн эрэ мичээриг
сүрэхлэр күн буолла.
Эймэнэр үөрүүдөн
мин дууһам дьэ туолла.
Эйэбэс көрүүнэн
сүрэхлин элээттин,
Элээкэс эрэнгин
тапталы сэгээттин.

Эн эрэ, эн бааргын
сүрэхлин сэгээрдэр.
Эн эрэ куолаһыг
сүр чугас иһиллэр.
Эриэккэс да эбит
тапталга куустарар.
Эриэккэс да эбит
таптанар, таптатар.

Тапталым, аңалым,
олоһум аргыһа—
Эн эрэ буолбуккун
биһэтик мин биллим!
Сүрөбим тапталы,
дууһам чуор хомуһа
Эн эрэ, эн буоллуг,
эрэнэр сэгэриим!

УУРААН ЫЛЫЙ, СААРБАХТААМЫЙ!

Киччим үөрүүм, кистиир аатым,
Кэрэ кыһым, Татыйгым,
Кэпсэгээри кэтэһэбин,
Көрөөт эрэ кирийэбин.

Килбик уолан дэллээтэбим—
Килбигиттэ олус кэрэг,
Сэмэй дьонго кирибэтэбим—
Сэмэй гыһа нарын имэг.

Килүү көрбүт харахтаабым,
Үөһэ көрүү, мингин үөрдүү.

Кутаа оттор уостардаабым,
Уураан ылый, саарбахтаамый!

САХАЛЫ ТЫЛЛААХПЫН

Дьуһуһу тыһынан
Дьуһунгэ хаайтарбат,
Хаадыһы тылаһан
Хаһан да сымстарбат,
Сааһыһы саһгаран
Сыһы тылы сыһарбат,
Аһын тыл баһыйбат,
Дьаһын дьадаппат,
Дууһабын көһүүрдэр,
Добордуу кэпсэтэр
Сахалы тыллаахпын!

Ырыада ыланар,
Ыһааха түстэнэр,
Оһуоһай этиллэр,
Хомуһа оһонһонор,
Хоболуун холбоһор,
Сүүрүкүү силбиһэр,
Кыһаһа иһиллэр
Төрөөбүт дорбоһонум,
Төрүкү мин тыһым
Сайдарын, байарын
Саарбахты барбалпын,
"Эстиэ!"—дизэн этиһини
Элэктии күлэбин.

ХАТЫЛАММАТ ХАПСЫҤЫ (Сахааччага)

Көбүөр кыһыл муһуугар—
Болгардааран Туодаран,
Көбүөр күп-күөх муһуугар—
Сахалартан Сахааран.
Эдэрдэрин, эрдээхтэрин,
Элээтэһэн эрчимнэрин,
Чулуурлартан чулуулар,
Олимпийскай эрэллэр!

Болгар күүстээх илиилэрэ
Бобо харбыах мөһүстүлэрэ.

Тоҕо тардыах иһигирдэрэ
Төлө мөһүөх күүрдүлэр.
Сахааччабыт харахтара
Сыһыы охтуу уоттанналар,
Хамыйахтыр атахтара
Хардыһылар сымалланналар.

Бүдүрүйбүт да бүк барбат,
Саҕалаабыт да самһарбат,
—Барда, барда!—дизбиллэбит
Кыһа сыһан манһытар,
—Кыһа, кыһа!—дизбиллэбит
Суулла сыһан айдаарлар.
Көбүөр үрдэ холорук,
Күүрөөн тыһа үп-үрдүк!

Сахааччабыт көксүгэр,
Кэтит түһүн килэһэ,
Кыһаһа көмүс кэриэтэ
Көлөһүннэр быһыллар,
Болгар түһүн түтүгэр,
Куударатын килэһэ,
Хатыг уһун кэриэтэ
Таммаһыһа сүүрдүлэр.

Бүтэн эрэр сакүүдэлэр
Быһылдаа сүрдэрин!
Уолаттарбыт биллиилэр,
Үөрдээх хапсы дьэ тилэр.
—Көрүг, көрүг, көтөхтө!
Сахааччабыт көтөхтө!
Кыһаһа килэһэ! Бүтэ! Бүтэ!
Сахааччабыт—эр сэрлээ!

Хатыламмаат хапсыһы
Үйэтийдин үйэлэргэ,
Сахааччабыт кыһаһа
Үйэтийдин эдэрдэргэ!

*Муона алаһа—Амма сэлкэһиннэтин күөйэ
сыгар ытык алаастара.

Дмитрий Максимов

Мин Аммабар
сайылас

